

L'INTEGRISME CATÒLIC, UN OBSTACLE PER A LA CONCILIACIÓ ENTRE L'ESGLÉSIA I LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)*

Joan BUSQUETS I DALMAU

Els esforços per arribar a una entesa entre l'Església i la Segona República (1931-1939) van suposar un treball ingent i sembrat d'obstacles, que acabà frustrat. El laïcisme extremós del projecte constitucional i, a l'altra punta, la intransigència ultrancera, els van esclafar. Finalment, els tràgics esdeveniments de la revolució i de la guerra civil s'ho van endur tot riu avall. Des dels primers mesos de la República, una muralla insalvable s'anava engruixint, en la qual es van estavellar totes dues institucions: Església i República. Al final, els morts s'han pogut comptar, plorar i, fins i tot, honorar. Tanmateix, les ferides que deixen a l'esperit els esforços fracassats, enterrats i aparentment o *de facto* irreconciliables, acostumen a tornar amb més o menys virulència. Avui, la memòria històrica se l'ha arranjada cadascú pel seu cantó. Han passat anys i generacions; a voltes els fills estan en trinxeres oposades a la dels seus pares, tant se val. La temptativa de conciliació és ignorada, apareix com una ocasió perduda, inútil, que no serví per a evitar la tragèdia ni ha contribuït a la reconciliació.

Aquesta nota històrica que ofereixo no és res més que l'aportació d'uns textos, garbellats d'entre els del diàleg de primera hora, quan la República s'estrenava (1931). Tot i ser només retalls d'un conflicte colossal, val la pena que siguin recordats.

* Sigles i Abreviatures. ACG (RC): *Arxiu Capitular de Girona (Resolucions Capitulars)*; ACM: *Arxiu de la Catedral de Mallorca*; AVB: *Arxiu Vidal i Barraquer* [M. Batllori – V. M. Arbeloa]; BAC: *Biblioteca de Autores Cristians*; FAI: *Federación Anarquista Ibérica*; FJC: *Federació de Joves Cristians de Catalunya*; GS: *Gaudium et spes (Vaticà II)*; AC: *Acció Catòlica*; PDV: *Pastores dabo vobis*.

Estalvio al lector el marc històric que considero conegut. Cal tenir en compte, tanmateix, algun detall: la República havia exiliat el cardenal Segura, de Toledo, que aviat fou forçat a dimitir i se sotmeté a la decisió vaticana. Per aquesta raó l'episcopat espanyol (la *Conferencia de Metropolitanos*) tingué un nou *lideratge* en la persona del cardenal Vidal i Barraquer, pastor dialogant, abnegat i coratjós, i amb consciència clara del temps difícil que s'albirava. Les corts republicanes constituents lliuraven una dura batalla per assegurar una legalitat laïcista; els diputats catòlics o d'actitud moderada (alguns intel·lectuals), eren minoria en el Parlament. L'anticlericalisme dominava en els grups d'esquerra i la FAI preparava la revolució. Finalment, a mig camí de l'etapa republicana, l'estiu de 1936, en el moment en què el Front Popular havia guanyat les eleccions, va esclatar el cop militar contra el legítim govern de la República. Preparat també de temps enrere, obria la porta a la revolució i a la guerra civil...

La Segona República va significar, per a l'Església, «el despertar bruscat d'una il·lusió. De ser-ho tot, passava a ser gairebé res» (H. Ragner).¹ Tanmateix, en els mesos de l'etapa constituent, van iniciar-se gestions d'entesa i reconeixement mutu entre l'Església i la República, menades amb seriositat i, alhora, amb força pressa. A Catalunya, el vent a favor de la República bufava amb més força que a la resta de l'Estat, tant entre sacerdots com entre laics, «llevat d'un sector integrista, molt disciplinat i actiu, però minoritari»; i les eleccions que van portar a la caiguda de la monarquia, van ser «les més ordenades i concorregudes» d'aquell temps. L'editorial de *El Matí* celebrava el «nou poder legítim sorgit per voluntat del poble» —en les eleccions— i exhortava a «consolidar la llibertat que Catalunya acaba d'adquirir.»² Per als catalans, no quedava lluny la política de la dictadura de Primo de Rivera, en els últims temps de la monarquia, fortament anticatalana. En el camp catòlic, començava una empresa molt àrdua. Ultra el cardenal de Tarragona i en nunci Tedeschini, cal fer esment d'un grup de catòlics, clergues i laics, republicans ells mateixos i/o animats a tractar amb la República i, mantenint-li la lleialtat, defensar els drets de l'Església i les possibilitats d'una vida cristiana sota el règim republicà. Prou s'adonaven els catòlics de Catalunya que, establir un ideal «Ralliement» a la República (Lleó XIII), en un país amb forta tradició anticlerical, no seria fàcil.

La intenció d'aquests catòlics i d'altres polítics de bona voluntat, però, no era diferent de l'expressada per Vidal i Barraquer, amb l'acord de tots els bis-

1. Cf. H. RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-39)*, Montserrat 1976, 21.

2. *Ibid.*, 37-38.

bes de Catalunya, en la carta que adreçà al Ministre de Justícia i, a través d'ell, al president del govern provisional de la República:

Nuestra misión no es política, sino moral, religiosa y social, y siempre puede el gobierno de la República contar con nuestra colaboración y la del clero, aun a costa de sacrificios, para la labor de armonía y pacificación de los espíritus en bien de la Religión y de la Patria (22 d'abril 1931).³

Els tres escrits d'eclesiàstics catalans sobre l'*integrisme* que aporto aquí, són: una carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini (setembre 1933); l'informe que monsenyor Antoni Vilaplana envia a la Secretaria d'Estat del Vaticà (setembre 1931); i un fragment de les reflexions del Dr. Damià Estela, jove prevere i superior del Seminari de Girona, escrites a Besalú, en amagatall forçós, a causa de la persecució religiosa (agost 1936). Amb el mateix pensament de fons, són textos diferents, atès el rang o càrrec dels autors i la data o les circumstàncies del moment en què escriuen.

1. CARTA DEL CARDENAL VIDAL I BARRAQUER AL NUNCI

El nunci Tedeschini havia sol·licitat al metropolità de la Tarraconense que li enviés la llista dels eclesiàstics de Catalunya aptes per a l'episcopat (8 de juliol de 1933). En la resposta, el cardenal Vidal aporta deu noms, si hi comptem el Dr. Borràs. Al davant, hi figuren el Dr. Rial i el Dr. Cartanyà.⁴ La carta de Vidal i Barraquer que acompanya la llista, comença amb una justificació (o advertiment) d'abast general:

No conviene en Cataluña (ni en parte alguna) prelados de carácter y proceder integrista; pues, teniendo muy buen deseo, no acostumbran a poseer las dotes de prudencia hermanadas con las de fortaleza y suavidad, tan necesarias para el gobierno de las diócesis en los tiempos que corremos.

3. Cf. V. M. ARBELOA, *La semana trágica de la Iglesia en España*, Barcelona 1976, 11-12. L'acatament a la República l'escenifica Vidal i Barraquer quan, amb el bisbe Irurita, visiten Francesc Macià, el president de la Generalitat. Vidal ho fa saber al nunci. Aquest, seguint ordres de la Secretaria d'Estat, havia escrit a tots els bisbes que fessin respectar els poders constituïts als clergues i fidels, per mantenir l'ordre i el bé comú (24 d'abril 1931). La República es proclamà el 14 a Barcelona, i el 16 a Madrid.

4. La petició que el Dr. Borràs, vicari general de Tarragona, fos presentat per bisbe auxiliar del mateix cardenal Vidal, aquest l'escriu a part. També recorda al nunci que Rial i Cartanyà ja havien rebut l'aprovació de la Conferència de Metropolitans, «para las sedes vacantes de Cataluña». Cf. *Arxiu Vidal i Barraquer* [AVB] (M. BATLLORI – V. M. ARBELOA), III, 906-907.

Després, Vidal passa a contestar les preguntes del nunci sobre el futur bisbe de Girona:

El Dr. José Cartañà Inglès es uno de los sacerdotes más indicados para el régimen de una Diócesis. Edad, 57 años. Salud un poco delicada [...], trabajador y celoso, sabe imponerse y hacerse simpático; carácter algo autoritario y dominador, un poco pagado de sí mismo, pero sin orgullo. Muy competente en teología y derecho canónico, ha sido Profesor de Teología, Provisor y Juez Metropolitano, Arcipreste de la catedral y consiliario de Acción Católica femenina. Ha regido el Decanato de la Junta del Hospital, donde le ha tocado resolver asuntos difíciles y delicados. De familia modestísima, alguno de ella tenía poca piedad.⁵

El nomenament del Dr. Cartanyà es va pastar en els primers anys de la República (laica) i, el 29 de desembre de 1933, Roma el designava com a nou bisbe de Girona.⁶ El mateix cardenal Vidal, que el valorava, redactà per al nunci la informació favorable, prèvia al nomenament, tot i sabent que era amic de Gomà i molt proper al seu pensament. El nunci la trameté a la Santa Seu. L'historiador Josep Clara, amb agudeses, fa una observació de la qual hem de prendre'n nota:

El camí seguit per l'elecció del bisbe Cartanyà, per primera vegada en la història moderna de l'Església espanyola, va ser una qüestió reservada a la mateixa Església, supeditada només al dret superior del Papa, i això gràcies al règim republicà que havia separat l'Església i l'Estat i no intervenia per res en els nomenaments episcopals.⁷

Val a dir que la informació de Vidal i Barraquer sobre el Dr. Cartanyà admira per la seva precisió. El coneixia bé, i ho diu tot en quatre ratlles. A Tarragona, Cartanyà era un canonge expert en teologia i dret canònic, i molt actiu. A Girona, fou un bisbe profundament conservador i autoritari, tot i que de formes suaus. Va signar amb convenciment la pastoral col·lectiva de l'episcopat sobre «la croada». Quan era a Pamplona, on residia amb Gomà, fou encarregat d'una missió molt delicada: anar a França, per entrevistar-se amb personalitats eclesiàstiques i civils i mirar de posar fi a les hostilitats. Marxà de Sant Sebastià, per Hendaya, el primer d'abril de 1938, i va romandre uns tres mesos a França.

5. AVB III, 1012-1013. Cf. J. CLARA, *El bisbe de Girona i la Guerra d'Espanya*, Girona 1983, 15-19.

6. El cardenal Vidal preferia Rial per Girona i, en segon lloc, Cartanyà. Clara accepta que l'amistat amb Gomà pogué influir a favor de Cartanyà: cf. *Ibid.*, 19.

7. J. CLARA, *El bisbe de Girona*, 18-19. El papa era Pius XI. Clara afirma que «fou bisbe de Girona per la influència directa de Vidal i Barraquer, que l'apreciava moltíssim i li recava perdre'l».

No es tractava de fer de mediador entre els dos bàndols. Encara que va rebre exiliats que pertanyien al bàndol republicà (com Ventura Gassol i altres), les seves gestions eren a favor de l'«Espanya Nacional» i d'acord amb l'encàrrec que li feu Gomà, no sense el consentiment del govern de Burgos. Visità el Nunci de París (V. Valeri), en primer lloc, i el cardenal J. Verdier, arquebisbe de París (aquest sí que era un enllaç oficiós entre el Vaticà i polítics de la zona republicana). També visità autoritats civils i eclesiàstiques per afers diversos; i, naturalment, els seus capellans de Girona que s'havien instal·lat a França; a alguns els cominava a passar al territori «nacional», a d'altres els donà permís per romandre al sud de França, especialment a Perpinyà, on residia el seu delegat, el Dr. Campmol). Però, es lamentava que, volent tenir notícies de Girona, a la capital del Rosselló tenien poca informació. L'etapa s'allargà cap a Tolosa de Llenguadoc, Albí i Perpinyà (el bisbe, H. M. Bernard, el va atendre i acollir). Rebia i posava interès per entrevistar-se amb capellans bascos i d'altres indrets, que portessin activitats contràries al bàndol franquista, i els demanava que desistissin, per raó que la guerra ja s'acabava. També va fer gestions sobre l'afar de les obres d'art de la diòcesi, dipositades a París, en ocasió de l'exposició d'art català que la Generalitat havia organitzat a la capital francesa, i sobre la seva futura recuperació. Però l'objectiu primer era tractar de l'acabament de la guerra i la capitulació de la República, que calia accelerar per aconseguir la pau. Per això es podria afirmar que el punt culminant de la seva gestió és la carta que va escriure, des de París, al president Companys (28 de juny 1938), demanant-li que es rendís d'una manera incondicional al general Franco i que confiés en la seva magnanimitat, per posar fi a una guerra sagrant i fratricida, que no tenia cap sentit allargar.⁸

En la postguerra Cartanyà fou un bisbe de dretes, certament, però no pròpiament *franquista* (o be d'un franquisme força *sui generis*). Reintegrat al seu bisbat, la relació amb el règim victoriós, fou hàbil i ambigua. No protestà per les execucions del 1939 (ni un mot per la de Carles Rahola). Tanmateix havia publicat una petició general de clemència que no serví de res, i, després, canviant de tàctica, demanà quatre indults selectius (*possibilista?*), sense aconseguir-los tots. Ordenà pregàries d'acció de gràcies per la victòria i de sufragis per a totes les víctimes de la guerra, no solament pels caiguts «por Dios y por España», i no autoritzà a la catedral la làpida que només recordés aquests, cosa habitual arreu. Reconeix que moltes víctimes seglars van ser morts per les seves idees polítiques dretanes i no per motius religiosos, ja que bastants no eren ni practicants. Mai va fer cap lloança pública al dictador en les visites d'aquest a Girona, cosa que també era corrent en la majoria de bisbes i cape-

8. La carta, publicada per Josep Clara, la transcriu de les Memòries de M. de Irujo: cf. *Ibíd.* 107-110.

llans de la immediata postguerra. Tampoc no s'enfrontava amb les autoritats del règim, però els donà algunes negatives, que eren signe d'independència.

Tornem al començament sobre l'*integrisme*. El cardenal Vidal, tal com expressa en la carta al nunci Tedeschini, creu que, «atesa la situació actual, no convenen bisbes integristes a Catalunya». Tanmateix no té cap aversió a les persones i creu que poden tenir bones intencions, però els manca prudència i discerniment.

Vidal i Barraquer no considerava que Cartanyà fos *integrista*. Senyala alguns defectes de la persona, però també les qualitats, i el proposa per a ser pastor de la diòcesi de Girona. Les dues asseveracions apareixen en el mateix escrit. Les circumstàncies de la repressió i la guerra civil van portar Cartanyà al cantó Nacional, lluny del cardenal que l'havia proposat per l'episcopat.⁹ La seva postura era *realista* i actuà d'acord amb aquesta lògica: la victòria de l'exèrcit nacional era l'única sortida que podia portar la pau.

2. INFORMACIÓ DE MONS. ANTONI VILAPLANA A LA SANTA SEU

Originari de Vic, el Dr. Antoni Vilaplana i Forcada (Sentfores 1893 – Puigdolena 1944) fou arxipreste del Capítol de Girona. Havia nascut al mas Pujolar, de Sentfores (La Guixa), població avui integrada a la ciutat de Vic. A deu anys ingressa al Seminari de Vic, on estudià com a extern els cursos de Llatí i Filosofia. Quan té divuit anys marxa per estudiar a Roma. A la Gregoriana es va doctorar en Filosofia, Teologia i Dret canònic. Ordenat prevere (1916), el curs següent ingressa a la *Pontifícia Acadèmia Eclesiàstica*, que prepara clergues per al servei diplomàtic de la Santa Seu. El seu primer destí fou a la Nunciatura de Madrid (nunci Ragonesi), on tan sols hi va estar un any. Les raons que exposà foren ateses, però les ignorem. Aleshores entrà al servei de la Secretaria d'Estat, a redós de monsenyor G. Pizzardo (*Secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris*).¹⁰ Va arribar a Girona per permuta d'una canongia pontifícia que posseïa a Mallorca (1923) amb la d'arxipreste a la Seu de Girona (1927). Tenia trenta-quatre anys. Al bisbat de Girona només hi va romandre quinze anys, essent sempre arxipreste del capítol i, abans de la guerra, també Provisor, a part de molta activitat en la formació del laicat. Va

9. Cartanyà, seguint el criteri de Gomà, volia contribuir a llevar els trets més clarament feixistes del *Movimiento*, i també s'oposava al fet que es mantingués l'exili de Vidal i Barraquer, tant per la necessitat pastoral de l'arquebisbat de Tarragona com perquè ho considerava una injustícia.

10. Mons. Pizzardo havia estat professor de Vilaplana en l'Acadèmia de diplomàtics pontificis i dirigia la Congregació d'Afers Extraordinaris com a secretari, ja que el prefecte era el propi cardenal Secretari d'Estat (Pacelli). Aquesta Congregació quedarà integrada dins la Secretaria d'Estat.

morir jove (a cinquanta anys), el 1944, al sanatori antituberculós de Puigdoleña.¹¹ Era considerat *el capitular de més prestigi de la ciutat*, amb llargues temporades de frenètic treball a Madrid i gestions a Londres, París i Roma. Esclatada la guerra pogué passar la frontera amb el passaport diplomàtic i es reincorporà altra vegada al treball, al Vaticà, ara a la *Congregació de Seminaris i Universitats* i en l'*Acció Catòlica Internacional* (Pius XI). Entre tan variades ocupacions, destaquem que fou cridat a col·laborar amb el cardenal Vidal i el nunci Tedeschini per a la negociació amb la nova República, tasca ingrata i complicada que finalment van fracassar.

L'estiu de 1931, quan el govern provisional de la República i un grup de parlamentaris preparaven el projecte de la Constitució, el nunci volia que alguns bisbes es reunissin d'una manera permanent a Madrid i es va crear una comissió d'experts. Vidal i Barraquer se'n va endur a Madrid amb ell, el Dr. Lluís Carreras i Mons. Antoni Vilaplana. Aquest —per dir de Vidal i Barraquer— era «el preferit per la Nunciatura». Tenia tota la confiança del nunci Tedeschini i del cardenal Vidal, pels quals redactava textos i se'n servien especialment per a tenir informada la Santa Seu sobre el difícil diàleg.¹²

Vilaplana, més d'una vegada, fou enviat a Anglaterra per promoure l'ajut dels catòlics britànics, o a França per informar el cardenal Verdier, per tal de poder comptar amb l'aval d'aquest a favor de la línia de conciliació de Vidal i del nunci. Però les negociacions esdevenien cada cop més complexes: d'una banda topaven amb el laïcisme extrem de la major part dels polítics de la República, però també els obstacles s'agreujaven per la intransigència dels catòlics ultrancers. D'aquests es queixa el Dr. Vilaplana en el seu escrit a Roma, com d'una oposició inconcebible.

A finals de setembre de 1931 informa la Secretaria d'Estat dels diversos corrents polítics i del grup en el Parlament, i diu que el principal obstacle, segons ell, està en la posició integrista d'alguns catòlics que només entrebanquen les gestions:

És dolorós haver de confessar que en el camp catòlic hi ha dues tendències molts marcades: la integrista i la jeràrquica. La integrista, representada per José M.

11. Permuta dels canonicats (Mallorca: ACM 15576, 1927, 107; Girona, ACG, AC 106. Va morir al Sanatori de Puigdoleña el Divendres Sant de 1944 (7-04) i fou enterrat a Sant Quirze Safaja (Moianès).

12. Carreras havia informat positivament el cardenal sobre la capacitat i la lleialtat de Vilaplana. El mateix bisbe de Girona, Vila Martínez (1925-32), malalt a València, sap per la Nunciatura «que la actuación, el celo y la inteligencia del Dr. Vilaplana, resultan de plena satisfacción para el cardenal i para el nuncio». Amb Vidal col·laboraven els altres metropolitans, i amb especial sintonia el cardenal Ilundain (Sevilla) i l'arquebisbe Gandàsegui (Valladolid). Però els seus homes de confiança eren Carreras i Vilaplana.

Urquijo, amo i director de «La Gaceta del Norte» [...], respon a la intransigència ideològica i tàctica d'aquest grup, i en aquesta hora que demana tanta prudència i delicadesa, pot comprometre l'oportunitat de la conciliació que el Nunci i la Conferència de Metropolitans s'esforcen per establir.

Fan una campanya catastrofista contra la República i, de passada, parlen malament del Nunci, com si aquest no hagués volgut defensar bé la causa del cardenal Segura; causa que considero que està definitivament perduda, ja que és difícilment defensable. I són tan obstinats, que lliguen la seva causa a la del cardenal de Toledo, en fan estendard de batalla i són sembradors de notícies sobre un pròxim canvi de govern i, per tant, de la ruptura de relacions amb la Santa Seu i el govern actual, cosa que compromet el futur de l'Església. I, el que sembla increïble, amb una fantàstica restauració monàrquica i la instauració de la dictadura.» I, han arribat a dir, que «si el cardenal Segura fos destituït per la Santa Seu, cosa que sembla que exigeix el govern republicà per aconseguir la conciliació, que ells no obeiran.¹³

El cert és que la divisió dels catòlics era un fet: mentre Urquijo anava al Vaticà a pledejar a favor de Segura, Àngel Herrera hi era per a donar suport a l'actitud del Nunci. Vilaplana fa observar que encara hi ha la possibilitat d'un concordat amb la República, almenys alguns ministres l'acceptarien, mentre que altres (socialistes i radicals-socialistes) s'hi oposarien perquè la ideologia dels seus partits és antireligiosa. Però potser acceptarien un marc legal mínim per a l'Església. Observa que ha canviat l'actitud dels intel·lectuals (Ortega y Gasset, Marañón i altres) «i això és degut a la impressió que els ha produït la negociació amb tacte delicat del Nunci, ajudat per la Comissió de Metropolitans, que presideix amb tanta dignitat i seny i amb clara visió de la realitat el cardenal Vidal i Barraquer».

De fet, el cardenal Vidal tenia un prestigi ben guanyat entre polítics republicans moderats i era molt escoltat per la majoria d'arquebisbes metropolitans, que l'admiraven pel seu lliurament incansable en aconseguir obrir un espai per l'Església, en l'ambient majoritàriament republicà, sobretot a Catalunya. El mateix nunci Tedeschini fa un elogi del *Missatge dels bisbes de la Tarraconense a les Corts Constituents*, signat per l'arquebisbe i Primat i per tots els bisbes sufraganis:

Muchísimo me ha complacido el Mensaje que los obispos de la Tarraconense han dirigido a las Cortes. El importante documento es sobrio, prudente, alto y diplomático, y estoy seguro que producirá impresiones de mucho fruto y de sólido prestigio.¹⁴

13. *Raccolta d'impressioni*: escrit en italià amb el títol genèric, és del 15-9-1931 (Cf. AVB I/3, 304-306).

14. Nunci a Vidal: AVB I/2, 272-275. Segons M. Batllori, aquest escrit s'havia encarregat al P. Casanovas, però en realitat va escriure el text un altre jesuïta, advocat, que coneixia bé la

Tanmateix, els esdeveniments es van precipitar. Després del discurs d'Azaña del 13 d'octubre, tot es va capgirar. La *Constitució republicana és convertí en persecució*, i el radicalisme extremat es tornà contra la mateixa República.¹⁵ El grup moderat del primer govern republicà, amb el projecte redactat per Ossorio y Gallardo, encara que havia estat mal rebut per l'episcopat, era molt més conciliador, i fou rebutjat. El nou article 26 de la Constitució de 1931 era contrari als ordes religiosos i a qualsevulla activitat catòlica. El P. Batllori assegura que si no hagués estat per Azaña, la legislació antireligiosa encara hauria estat més dura.¹⁶ Pot ser cert. La possibilitat d'una entesa, que havia costat tants esforços a l'equip del cardenal Vidal i del nunci, però, s'ofegà en aquell aiguat. L'article 26, tanmateix, va ser aprovat per 178 vots contra 59.

Els cardenals Vidal i Ilundain, al front de la Conferència de Metropolitans, envien un telegrama d'adhesió al Sant Pare, amb un missatge que és un plany adolorit davant una Constitució que consideren *sectària i perillosa*. Els fidels assessors Dr. Vilaplana i Dr. Carreras són enviats d'urgència a Roma per exposar, de viva veu i per escrit, el que ha succeït i respondre a qualsevol demanda de la Santa Seu (octubre-novembre 1931).¹⁷

3. REFLEXIONS DEL DR. DAMIÀ ESTELA SOBRE LES CAUSES DE LA PERSECUCIÓ DE L'ESGLÉSIA

El marc vital del Dr. Estela fou el Seminari Conciliar de Girona on va exercir un servei excepcional de *paternitat i magisteri* durant trenta-un anys. Dels tres autors que comento en aquesta nota, Estela era el més jove; tenia trenta-un anys. El seu escrit també és el més tardà, l'agost de 1936.

Damià Estela i Molinet (Besalú 1904 – Girona 1979), és recordat sobretot com a rector del Seminari de Girona, designat pel bisbe Cartanyà.¹⁸ La família

situació de Catalunya, el P. Noguer. Però el cardenal Vidal el va refer totalment i li donà un caire pastoral que no tenia (agost 1931).

15. Vegeu una excel·lent síntesi sobre la pugna integrista-anticlerical en l'Espanya dels segles XIX-XX, en J. BADA: *Clericalismo y anticlericalismo*, Madrid: BAC 2002, 81-89.

16. Cf. C. GATELL – G. SOLER, *Miquel Batllori, records de quasi un segle*, Barcelona 2000, 116ss. Així ho insinuà Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. La Constitució va dissoldre la Companyia, però no els altres ordes religiosos, que tanmateix no podien dedicar-se ni a l'ensenyament ni a serveis socials (p. 117).

17. Pius XI exhorta els bisbes espanyols a actuar amb major contundència; que adverteixin els catòlics sobre els mals que amenacen l'Església i els combatin. El carmelita P. B. Xiberta (1897-1967), professor de teologia a Roma, hauria confessat als emissaris Carreras i Vilaplana, que «el Papa està descontent perquè els bisbes no han resistit» (Cf. AVB II/1, 63).

18. Era consiliari de la FJC (Federació de Joves Cristians de Catalunya) i vicari de Figueres, quan Cartanyà l'escollí per educador del Seminari, en el curs 1935-1936, però esclatà la

és de Besalú, vila comtal, i allí van néixer tots els set fills (dues germanes es van fer religioses).

Ingessà a deu anys al Seminari de Girona, i a setze fou escollit per anar a estudiar a Roma (1921-1929). A la Gregoriana va treure els doctorats en Filosofia, Teologia i Dret Canònic. Intel·lectualment molt capaç, també tenia excel·lents relacions amb els superiors i companys de Col·legi Espanyol on es trobà molt bé. A Roma va adquirir aquell esperit universalista de romanitat que sempre més el va distingir. Però també de catalanitat. Els anys d'estudis coincideixen amb els de la dictadura de Primo de Rivera, dictadura que desvetllava afirmació catalanista en molts dels estudiants pels greuges que rebia Catalunya de part del *Directorio*, que feia la guitza a l'Església catalana àdhuc en el nomenament de bisbes. L'estudiant Damià Estela no s'estava de confessar les seves *idees democràtiques, regionalistes, republicanes i oposades a la dictadura*, en contrast amb la majoria de clergues i estudiants espanyols a Roma. En 1928, per Sant Josep, fou ordenat prevere en la capella del *Colegio* (Altemps), pel cardenal R. Merry del Val.

Quan s'incorporà a la diòcesi (1929), fou vicari de parròquia durant sis anys. A Blanes i a Figueres era també consiliari de la FJC. Havia arribat a Blanes l'any en què es proclamà la República. Tenia vint-i-set anys. Trobà un jovent àvid de compromís apostòlic i cívic. Població industrial, bullia de problemàtica social. A la parròquia Damià Estela va iniciar-hi la FJC. Els joves, incondicionals del seu consiliari, van escriure una proclama significativa en el setmanari *Recull*: «El nostre Dr. Bonet és el Dr. Estela!» Reconeixien en ell el *lider* espiritual i també intel·lectual.¹⁹ L'activitat a la parròquia de Blanes va influir en el novell mossèn. Sense els tres anys de Blanes, sense el seu afany pel joves i el seu esperó, sense la problemàtica social que va haver d'abordar, Damià Estela potser hauria estat un capellà diferent, menys compromès.

Alliberat del rectorat del Seminari, el bisbe Jubany el nomenà vicari episcopal pel clergat. Portà encara una activitat més que notable i fou ben acollit pels capellans. Tanmateix, tenia prestigi més enllà de la clerecia. El laïcat cristià de la diòcesi el valorava molt. I, fins i tot, gent distanciada de l'Església, el considerava moltíssim i li demanava consell. Era *tan lliure de pensament, com fidel a l'Església i als bisbes...*

guerra a l'inici d'aquell mateix estiu. A la represa, l'any 1939, el nomenà director de l'internat, el 1944 vice-rector, i el 1952 rector del Seminari. En els anys del post-concili demanà el relleu, que li fou concedit a l'estiu de 1969. Llavors el bisbe ja era el Dr. Jubany.

19. *Recull* 491 (1932) 3. La comparació és amb el Dr. Albert Bonet, fundador i ideòleg de la FJC.

L'escrit del Dr. Estela de l'agost de 1936, quan esclatà el daltabaix (guerra i persecució), no s'assembla per res a les altres memòries i records d'aquella tragèdia. «Manté un to i una serenitat que ben pocs devien assolir llavors. Només en els escrits del cardenal Vidal i Barraquer i del Dr. Cardó havia trobat quelcom semblant», afirma Mn. Andreu Soler Soley en acabar la lectura de les 116 pàgines escrites en una llibreta. «Vaig restar fascinat», conclou.²⁰

Les consideracions que deixà escrites el Dr. Estela són, d'entrada, una reflexió pastoral molt seriosa. Porten la marca del gravíssim conflicte social que fou també la guerra, però va molt a fons en examinar la responsabilitat i el capteniment de l'Església.

a) *Fe poc vigorosa*

L'atac a la fe ve de lluny: és profund i ara ha adquirit unes proporcions de gran abast: al laïcisme, més ençà, s'hi ha afegit el marxisme [...]. L'avís [de Jesucrist] és de no trencar la canya esquerdada ni apagar el ble que encara fumeja. No hem de desatendre la possibilitat més petita. En les nostres latituds hi ha una religiositat difusa que no és gens menyspreable [...]. Però, el laïcisme militant ens obligarà a sortir de les mitges tintes i de les idees aigualides. A la fe dels cristians d'aquí li falta, en primer lloc, vigor. Tampoc no podem negligir el trencament general de la norma moral, que s'ajunta als corrents ideològics d'una modernitat laica i materialista; perquè trencar la llei moral ordinàriament té una influència enorme per allunyar de la fe i per afeblir-la en els qui no volen encara abandonar-la. És ineludible un examen de consciència de la col·lectivitat cristiana.²¹

b) *L'integrisme com a fre i obstacle de la cristianització*

¿En quin sentit han contribuït aquests mals a l'afebliment de la fe davant l'empenta laica i marxista? La cosa és clara a la llum dels fets que vivim. L'excés d'integrisme ha impedit de cristianitzar tot allò que hi havia de cristianitzable en la vida moderna, ens ha privat d'influir en el medi ambient en què el

20. Cf. A. SOLER SOLEY: «Una veu lúcida i clara», en *Damià Estela. Testimoni d'excepció*, QP 61, 980, 45-48. L'examen col·lectiu sobre la responsabilitat de l'Església que reclama Estela és analitzat per J. M. TOTOSAUS, en *Ibíd.*, 49-55.

21. Els textos que segueixen (de la a-d) són seleccionats del *Diari de 1936*: «Onze dies d'agost de 1936», QP 61 (1980).

poble, que és del seu temps i no del passat, viu i es desenvolupa, d'intervenir eficaçment en els anhels de millorament social i de simpatitzar amb les idees que eren del poble i res no tenien de condemnable. Ens ha fet aparèixer com uns recalçitrants i anacrònics i ens ha foragitat dels punts neuràlgics de la col·lectivitat. Hem perdut les masses, desconnectats, en oposició gairebé al corrent de força que és el poble en marxa; i això ha fet que la confessió de la fe fos cada dia més, en la majoria de l'estol fidel, poruga i vergonyant. La relaxació, junt amb la falta de vida en tantes manifestacions nostres, ha actuat més dreturament. Ha enervat els esperits i ha arribat a fer creure a molts que el cristianisme no era cap solució viva; que no era un ideal. Només vull fer observar que, llevat d'un petit grup, ben poc es diferenciaven els costums dels cristians dels qui no ho eren. L'excés de lletra eixarreïa l'esperit. En un mot: poc evangeli.

c) Una clerecia distanciada dels pobres

La lluita obrera que es manifestava amb gran força i amb decidida actitud anticlerical, i, a continuació, la tragèdia de la revolució i la persecució, van marcar Mn. Estela profundament. Que l'Església no s'allunyés del poble senzill i, amb això, esdevingués incapaç d'evangelitzar els pobres, era una de les seves màximes preocupacions, sigui com a causa en l'enfrontament que patien aleshores, que com a conseqüència per la pastoral del futur. Considera, amb gran tristesa, que la classe obrera en general mira el clergat com aliat amb l'exèrcit i el capital, dins la mateixa barca. La caricatura del cartell al qual faig referència, podia ser injusta, però la propaganda havia estat eficaç. La gent de condició humil i empobrida n'estava convençuda.

¿Quines són les causes que han fet possible que el poble treballador s'hagi apartat de l'Església, és més, estigui contra l'Església? Es plany en constatar que la clerecia havia tendit a distanciar-se del poble humil... A molts plaïa més tractar amb rics que amb pobres. Des de la conducta evangèlica exigida als sacerdots, era una falla de funestes conseqüències.

I afegeix, amb aquell respecte a tothom, que era una característica de la seva personalitat: amb la por i el dubte de no saber matisar prou bé i trobar la frase justa:

Prescindeixo ara de la connexió d'interessos que, amb fonament o sense, es cregués que hi havia entre l'Església i la classe acabalada... La meva afirmació afecta més aviat a les preferències per als rics, una inclinació a confiar-los càrrecs i a tenir contactes amb ells. Seria que venien més, que eren més preparats, que oferien mitjans [...], però hom advertia que ens plaïa més tractar amb rics que amb pobres.

d) *L'estament clerical a part del món contemporani*

La clerecia no ha estat a l'altura de les circumstàncies. En primer lloc, dit sense embuts, la clerecia d'aquí, sense que es pugui dir de veritat que fos de costums relaxats o que manqués de cultura, no ha estat al nivell de la situació que tenia davant. La nostra cultura, si bé tenia certa solidesa, no posseïa en general aquella amplitud, ni l'afany consegüent de mirar enllà. Això dóna agilitat a l'esperit per a fer-se càrrec dels corrents dominants i per a encaixar amb els mètodes que cada dia es renoven. Anquilosats, aquest potser és el mot.

Però no és aquest el principal defecte nostre. Allò que més calia i allò que més falta tenim és l'exemplaritat en la vida cristiana. La fe és cosa de Déu, i és l'oració que ens obté de Déu esdevenir exemples vivents: són els sants, els qui converteixen. Els sacerdots d'ací, una vida morigerada, exteriorment austera, la portaven força; però per compromís social i per economia ben poquet. Mancava despreniment, aquella caritat sobrenatural que es manifesta en el zel i en la suavitat, aquell criteri de fe il·lustrada, aquell ardor de salvació, que són la quinta essència de l'evangeli i de l'atractiu popular de Jesús.²²

e) *La «Creuada»*

El Dr. Estela, finalment, no confiava que el remei veritable fos la victòria militar dels sollevats, que tants capellans i tants catòlics esperaven; per altra banda, una actitud ben comprensible, ja que els salvaven la vida. Però ell (ultra la inhumanitat de no posar fi a una guerra sagnant i fratricida) ho considera una miopia, no veure més enllà, i, sobretot un error (que a Estela també li costà de descobrir, en un primer moment amagat o a l'exili). La benedicció del cop militar i de la perllongada guerra és un error que portarà greus conseqüències a l'Església i una divisió irreparable al país. Aquest és el seu judici lúcida, encara que punyent:

La «Creuada» [sic] és un exercici del poder, a cara descoberta o amb subterfugis, de dret o fent giragonses. Estic convençut que el concepte de «creuada» proclamat i aplicat pels bisbes d'Espanya a la guerra civil és un cas esclatant d'ús de poder per part de la jerarquia en matèria civil o política. Cal remarcar, a més, i és impressionant constatar-ho en la prosa grandiloqüent del doctor Gomà, l'efecte

22. D'un discurs de Pau VI divulgat per Joan Pau II: «Crist, deia Pau VI, s'ha fet contemporani d'alguns homes del seu temps i ha parlat el seu llenguatge. La fidelitat a Ell requereix que continuï aquesta contemporaneïtat» (JOAN PAU II, *La formació dels sacerdots en la situació actual* [PDV] 52).

d'una ideologia nacional-catòlica i d'una llei de metafísica religioso-social que es presta, en casos de noblesa com la del doctor Gomà, a nobles i grans disbarats.²³

4. CLOENDA

L'integrisme catòlic acostuma a deduir les solucions dels afers, siguin de l'Església, de cada cristià o de la societat, directament i dogmàticament del patrimoni ideològic religiós. Com afirmava el *cardenal Vidal i Barraquer*, el caràcter i el procediment integrista, tot i que els protagonistes es mouen pel zel i els bons desitjos, no acostumen a tenir la prudència i ponderació, agermanada amb la fortalesa i la suavitat, que són necessàries en el govern pastoral. Vidal no menysté els clergues integristes, ho siguin de pensament o per capteniment, i els reconeix valors. Però no considera que siguin indicats, i menys *en la situació actual* per a exercir el ministeri amb comprensió i prudència, sinó que més aviat poden dividir una comunitat. El bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, que es considerava ell mateix integrista, en el fons afirmava una cosa semblant, en defensa pròpia: «Siendo sacerdote he sido integrista, cuando me consagraron obispo quise ser todo para todos».²⁴

Actuar sense tenir en compte les circumstàncies que conformen la realitat, no saber matisar o veure el que és essencial i el que no, el que és doctrinal i el que és pastoral, els mètodes i els objectius, la jerarquia de les veritats, les conseqüències que deriven d'una actuació, etc., es exposat, ja que al *mal temps* s'afegeixen dificultats per aquesta manera d'actuar. En l'integrisme cal saber-hi veure no sols el que s'afirma, sinó el caràcter ultrancer de la persona. En aquest doble sentit ho afirma Vidal i Barraquer.

L'atac fort contra els catòlics integristes és en l'escrit que Mons. A. Vilaplana adreça a la Secretaria d'Estat. Blasma el típic integrisme dels catòlics en el camp polític i la seva desobediència a les directrius de l'episcopat. Des la meitat del segle XIX hi havia grups i partits integristes, i molts catòlics en formaven part, especialment a França i a Espanya, també a Itàlia i al Vaticà. El més conegut és *L'Action Française*, de Maurras (que ni era creient), i que fou condemnat per Pius XI. També, a imitació de França, més tard, a Madrid es va fundar *Acción Española*.²⁵

23. El text sobre la «Croada», no forma part del *Diari de 1936*, com els anteriors. És un escrit, certament de la mà del Dr. Estela, rescatat d'enmig d'altres textos fragmentaris (s.d., segurament dels últims anys de guerra).

24. H. RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps*, 47.

25. En 1926 Pius XI condemnava *L'Action Française*, i en 1927 destituïa el cardenal L. Billot i el rector del Seminari Francès de Roma, P. Le Floch, per simpaties amb el moviment de Maurras. La informació de Vilaplana al Vaticà, i sobretot el telegrama d'última hora, eren fruit

L'integrisme doctrinal deriva, de fet, de la defensa contra el Modernisme. Els grups de catòlics més intransigents buscaven vigilar i perseguir els modernistes que, segons ells, apareixien per tot arreu, es defensaven del perill de qualsevol intent de reforma de l'Església i especialment del pensament crític, en els estudis bíblico-teològics. Però l'integrisme més pragmàtic s'identifica amb la dreta clerical.

En el Dr. Estela la preocupació és sobretot pastoral. Proposa un examen de consciència col·lectiu als catòlics. Explica l'acció destructiva de la fe de part de les ideologies: laïcisme i marxisme. Però afirma que la vida mediocre de molts creients i la falta de moralitat van conduït a l'afebliment i a la pèrdua de la fe. Ell reclama en primer lloc que el poble senzill (i en la classe obrera) puguin tenir accés a l'evangeli i a la fe.

Les seves apreciacions sobre la tendència dels capellans d'acostar-se fàcilment als rics i allunyar-se dels pobres són prou constatables. Però ell mateix també fa esment d'excepcions. S'interroga, amb esperança i temor, sobre el demà, per una evangelització que no permeti que s'allunyi ningú per raó de pertànyer a una classe social humil; tanmateix, l'esperança la condiona al fet de si es fa el que cal: el compromís per una Església més evangèlica i més solidària dels qui pateixen qualsevol mena d'empobriment (GS 1).

La insistència la posa en una pastoral encarnada, enmig de la gent, amb uns pastors que no facin un estament separat, «un món a part» (cosa que és molt diferent que ser d'*aquest món* i aburgesar-se). La cultura eclesial tampoc no ha de ser una illa a part, sinó una presència enmig i al costat de la cultura del nostre temps. El deure de ser *contemporanis* per fidelitat a Crist, segons ensenyen Pau VI – Joan Pau II.²⁶ Tracta molt encertadament el tema sobre els *Signes del Temps*, tot i que en 1936 no podia esmentar aquest nom (faltaven molts anys per al Concili). Però s'hi avança clarament: cristianitzar tot el que descobrim quan escutem els signes d'avui: «No hi ha res veritablement humà que no tingui ressò en el cor dels deixebles de Jesús» (GS 1); i «Ecoltar les veus del nostre temps i interpretar-les a la llum de l'evangeli» (GS 4 i 44).

La benedicció de la guerra com a *croada*, mereix un judici sever del doctor Estela, ja que la reprova perquè la considera *un exercici indegut de poder polític*, de part d'uns pastors de l'Església que van identificar-se amb el bàndol que els defensava. Això explica la seva activa participació per aconseguir la victòria. No s'adonaren de les conseqüències negatives, o bé van menysvalorar-les.

també de la desesperació, quan tot s'enfonsà, després de tants esforços. L'integrisme catòlic és molt variat, té causes i aspectes diversos: la unió d'Església-Estat és sagrada i el seu trencament és vist com una traïció, acostumen a ser partidaris de la monarquia absoluta i, sovint, legitimistes. Cf. J. BONET – C. MARTÍ: *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques*, Barcelona 1990.

26. Cf. *supra*, n. 20.

El cardenal Gomà no va fer un discerniment evangèlic, sinó que aplicà una doctrina, basada en *una metafísica religioso-social*, que fou *un gran disbarat*. No era fàcil de trobar el camí de la conciliació, però el de la bel·ligerància, que suposava la identificació amb un bàndol, va ser un greu error, perquè conduïa a la intolerància i a la insolidaritat envers els perdedors, alhora que perpetuava entre aquests la hostilitat i el prejudici envers l'Església. El mateix cardenal de Toledo pogué fer aquesta experiència en la immediata postguerra.

Joan BUSQUETS I DALMAU
Pujada Sant Martí, 12
17004 GIRONA
E-mail: jbusquet@hotmail.com

Summary

The article presents three texts (from 1931 to 1936) dealing with the negotiations, which were surrounded with difficulties from the beginning, for reconciliation between the Catholic Church and the Second Spanish Republic. They are works that are little known and, in one case, not even published, written by three churchmen of different rank and age: Cardinal Vidal i Barraquer, Mgr Antoni Vilaplana and Dr. Damià Estela. Despite their different origins, all three concur in identifying Catholic integrism as an obstacle to any possible reciprocal act of recognition, one that could open doors for the pastoral work of the Church in what would be a historic context.